

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Орлик В. М.,
доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри суспільних наук та документознавства,
Кіровоградський національний технічний університет
(Україна, Кіровоград), i.zhilenkova@ukr.net

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ:

**ЖИЛЕНКОВА І. ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ІНТЕРЕСІВ ПРОМИСЛОВОГО Й АГРАРНОГО
КАПІТАЛУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1890–ті рр. – 1914 р.):
МОНОГРАФІЯ / ІРИНА ЖИЛЕНКОВА; ВІДП. РЕД.
ЧЛЕН–КОРЕСПОНДЕНТ НАН УКРАЇНИ
В. М. ДАНИЛЕНКО. – К., 2016. – 668 с.**

Підписання у 2014 р. між Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію, яка містить положення про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, створює для нашої держави потужну базу для модернізації торгових відносин шляхом відкриття ринків, прогресивного усунення митних тарифів та квот, інтенсивної гармонізації законів, норм та правил. Разом з тим, необхідність подолання ряду проблем, пов'язаних із переорієнтацією експортно–імпорتنних потоків, валютним регулюванням, зменшенням операційних витрат та ін., обумовлює не лише врахування реалій глобального інформаційного суспільства та вітчизняних практичних напрацювань, а й вивчення подібних проблем у історико–хронологічному ракурсі, зокрема, періоду Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. Зважаючи на це, рецензована монографія І. Жиленкової «Зовнішня торгівля України в контексті інтересів промислового й аграрного капіталу Російської імперії (1890–ті рр. – 1914 р.)» (К., 2016) має не лише суспільно–практичну вагомість, а й наукову важливість.

Сконцентрувавшись на вивченні зовнішньої торгівлі України в контексті інтересів промислового і аграрного капіталу кінця XIX – початку XX ст., аналізі динаміки та тенденцій її розвитку; з'ясуванні місця і ролі українських земель в загальній структурі експортно–імпорتنних відносин Російської імперії; визначенні залежності особливостей державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності від місцевої господарської специфіки та пріоритетів регіональних підприємницьких кіл, дослідниця сформулювала та розробила актуальну проблему, яка не отримала належного висвітлення та дослідження в історичній літературі (с. 9–10). На основі використання широкої джерельної бази, у тому числі й архівних матеріалів, та з урахуванням сучасних історіографічно–дослідницьких концептів і застосування комплексу теоретико–методологічних підходів, І. Жиленкова розглянула експортно–імпорتنні відносини вказаного періоду як форму економічної діяльності, що розвивалася і регулювалася не лише на основі суто урядової політики Російської імперії, а й інтересів промислово–аграрного капіталу, в тому числі і регіонального, та широких кіл громадськості.

Монографія складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. У першому розділі – «Історіографія, джерела та методологія дослідження»: 1) проаналізовано стан розробки теми в історіографії, визначено основні етапи та особливості наукового вивчення зовнішньої торгівлі України кінця XIX – початку XX ст., окреслено коло невивчених та малодосліджених проблем; 2) виявлено, систематизовано та класифіковано джерельне забезпечення дослідження, визначено загальний рівень і повноту у ході його використання; 3) окреслено методологічний інструментарій, принципи та методи наукового дослідження проблеми (с. 14–115). При цьому комплексне аналітичне опрацювання наявної історіографії з історії зовнішньої політики України кінця XIX – початку XX ст. засвідчило необхідність застосування загальноприйнятого розподілу наукових робіт на три хронологічно–тематичні групи: 1) дореволюційного, 2) радянського та 3) сучасного періодів, які відрізнялися між собою не лише змістовно, а й за логіко–оціночними висновками; а джерел – на чотири: 1) офіційні актови та діловодні документи; 2) статистично–довідкові та звітні матеріали; 3) газетно–журнальна публіцистика; 4) мемуари та спогади, епістолярій. Важливо, що обраний і застосований теоретико–методологічний інструментарій дав змогу суттєво зменшити ризики щодо можливих суб'єктивних оцінок і надати авторській позиції концептуального характеру, забезпечити високу наукову достовірність результатів дослідження.

Другий розділ – «Економічна політика Російської імперії в умовах формування світового ринку» – присвячений розгляду впливу світового ринку на розподіл праці у розвинутих країнах світу, ринково–капіталістичним особливостям промислового розвитку українських губерній Російської імперії у пореформену добу, процесу становлення системи протекціонізму в зовнішній торгівлі, специфіці податкової й тарифної політики уряду (с. 116–278). У цьому контексті, варто погодитися із тезою про те, що «одним із вагомих факторів впливу на економічну політику уряду Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. були світові (перш за все, європейські та північноамериканські) тенденції розвитку торгівлі, пов'язані із формуванням міжконтинентального ринку» (с. 277–278).

У третьому розділі – «Сільське господарство як основа зовнішньої торгівлі України кінця XIX – початку XX ст.» – охарактеризовано динаміку і особливості розвитку сільського господарства України в контексті пристосування до потреб світового ринку та інтересів великого землеволодіння, визначено вплив урядової політики та зовнішньоторговельних агрокультурних заходів земств і кооперативів на розвиток сільського господарства (с. 279–405). Характерно, що у цій частині монографії І. Жиленкова не лише довела факт появи у селянському середовищі духу підприємництва,

прагнення до використання кредиту, збуту продукції як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках, а й простежила вплив органів місцевого самоуправління та громадських організацій (земств, сільськогосподарських товариств, споживчих, кредитних та позичково-ощадних кооперативів та ін.) на політику уряду Російської імперії.

Аналіз експортно-імпоротної політики промислового капіталу України, розгляд місця і ролі аграрного капіталу та безпосередньо українського селянства на світовому продовольчому ринку наприкінці XIX – на початку XX ст., особливості їх пріоритетів та політики, присутній у четвертому розділі монографії І. Жиленкової – «Зовнішньоторгові інтереси промислового і аграрного капіталу України» (с. 406–484). Виходячи із наявної фактологічної бази, дослідниця розрізняє інтереси та можливості вказаних соціально-економічних груп – представників промислового та аграрного капіталу, а також селянства як пересічних виробників сільськогосподарської продукції.

Про об'єктивність та виваженість підходу авторки, серед іншого, свідчить її твердження про відсутність у промисловців суттєвих можливостей для конкурування із продукцією розвинутих європейських країн. При цьому виявилось, що наміри зменшити обсяги ввозу промислових товарів з інших країн могли бути реалізовані лише за протекціоністської підтримки уряду. Натомість наявність величезних земельних площ, разом із засобами переробки сільськогосподарської сировини, забезпечували аграрному капіталу України досить надійні позиції на світовому продовольчому ринку. Втім, дійсно «недоліки в організації зовнішньої торгівлі, слабкість транспортно-промислової інфраструктури та численні бюрократичні труднощі, суттєво обмежували ці можливості». Варто погодитися із тезою про те, що пересічні аграрії розпоряджалися досить обмеженими ресурсами і залежали від ряду чинників – інтересів посередників, «незрозумілих» для них ринкових коливань, неспроможності самостійно, без державної підтримки, відстоювати свої інтереси (с. 483–484).

У заключному п'ятому розділі – «Вплив громадськості України на експортно-імпорتنу політику уряду і підприємницьких організацій» – висвітлено нормативно-правове та організаційне регулювання міждержавних торгових договорів (зокрема, російсько-німецьких торгових угод 1894 та 1904 рр.), охарактеризовано процес створення та особливості функціонування системи організаційних структур у сфері зовнішньої торгівлі, вплив на неї земських установ, промислових та сільськогосподарських об'єднань (с. 485–543). Дійсно, у цей період, чи не вперше в історії імперського суспільства, громадськість стала впливати на формування експортно-імпоротної політики, що найбільш рельєфно проявилось в оцінках торгових угод російського уряду з Німеччиною. Створені ними передумови для більш сприятливого, по відношенню до сільських господарів, регулювання експортно-імпорتنих операцій, стосувалися протидії традиційній політиці промислового протекціонізму – найважливішої складової економічної політики російського уряду, прагненні до реформування митної системи з урахуванням інтересів землеробства, тваринництва та інших галузей сільського господарства й зусиллях, спрямованих на оволодіння зовнішніми ринками.

Кінцеві висновки праці акумулюють отримані результати та узагальнено передають авторські досягнення у ході виконання поставлених завдань та мети. Позитивним доповнення дослідження є численні таблиці (70), які сприяють формуванню комплексної картини щодо ключових статистичних показників експортно-імпортних відносин України кінця XIX – початку XX ст.

Загалом, рецензована монографія є вагомим надбанням вітчизняної історіографії, дає відповідь на численні питання економічної історії України 1890–х рр. – 1914 р. та стане у нагоді для широких дослідницьких кіл, усіх, хто цікавиться минулим.

Orlyk V. M., Doctor of Historical Sciences (Dr. hab. in History), Professor, Head of Department of Social and Scientific Discipline of Documentation, Kirovohrad National Technical University (Ukraine, Kirovohrad), i.zhilenkova@ukr.net

Book Review: Zhilenkova I. Ukraine's foreign trade in the context of interest industrial and agricultural capital of the Russian Empire (1890s – 1914): monograph; responsible editor Corresponding member of NAS of Ukraine V. M. Danylenko. – K., 2016. – 668 p.

Орлик В. М., доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой общественных наук и документоведения, Кировоградский национальный технический университет (Украина, Кировоград), i.zhilenkova@ukr.net

Рецензия на книгу: Жиленкова И. Внешняя торговля Украины в контексте интересов промышленного и аграрного капитала Российской империи (1890–е гг. – 1914 гг.): Монография / Ирина Жиленкова; отв. ред. член–корреспондент НАН Украины В. М. Даниленко. – М., 2016. – 668 с.

* * *

Bielie Stanislaw,
Doktor Nauk Politycznych,
Uniwersytet Warszawski,
stasbeley@gmail.com

**RECENZJA KSIĄŻKI:
STEPHEN HARRIS. KOMUNIZM JUTRO ULICA:
MASS OBUDOWA I ŻYCIE CODZIENNE PO STALINIE**

Projektowanie i zabudowa miejskich dzielnic zawsze miały wpływ na ludzką tożsamość i razem z tym odgrywały ważną rolę w realizacji polityki państwowej oraz narzucaniu różnego rodzaju wartości. Polityka Związku Sowieckiego, w tej dziedzinie, nie była wyjątkiem. Planowanie nowych miast i budowanie nowych mieszkań stało się głównym narzędziem dla kształcenia nowego sowieckiego człowieka w okresie po II wojnie światowej. Z punktu widzenia zmiany architektury miasta i wprowadzenie nowych standardów życia, najbardziej ciekawym okresem w historii Związku Sowieckiego była epoka Nikity Chruszczowa z jego polityką „odwilży”. Głównym dziedzictwem polityki socjalnej Chruszczowa było budowanie nowego rodzaju mieszkań, które później zostały nazwane „chruszczowkami”. W latach 1950. rozpoczęła się kampania przesiedlenia mieszkańców baraków, akademików i wspólnych mieszkań do małych mieszkań, przeznaczonych dla jednej rodziny.

Dzisiaj wśród mieszkańców dużych miast „chruszczowki” kojarzą się z niewygodnym sowieckim mieszkaniem zwykłych ludzi. Trudno uwierzyć, że z takim lokalem kiedyś były związane nadzieje ludzi do lepszego życia i szczęścia osobistego. Steven Harris, profesor Wydziału